

-
15. KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Poesis memoriae – A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben*, 191. oldal
 16. Ez a stratégia egyébként az Ady 1912 utáni „korszakára” jellemző egyik poétikai eljárás radikalizálásaként is értelmezhető, mely az életmű nyelvi változásaira irányíthatja a figyelmet. (Vö: „A korábban a »látvány« kiáramlási pontjával egybeeső beszédhelyzet fokozatosan a látás és látottság távlatainak metszéspontja felé közeledik. Ez a kettős fejlemény nemcsak azért kardinális jelentőségű Ady költői pályájának alakulásában, mert fokozatosan felfüggeszti a szubjektumhoz kötött, »kivetülő« – s a dolgoknak nemcsak identitást, hanem létet is kölcsönző – látásnak azt az abszolút érvényét, amelynek alapformáit a *Jó Csönd-herceg előtt*, illetve az *Egy csúf rontás* alakította ki. Azért is, mert kifejlésének ezen a szakaszán – szemantikailag már-már az alany teljes nyelviesülésének illúzióját keltve – kerül legközelebb ahhoz, hogy az »én«-t a *Hunn, új legendáéval* ellentétes pólusra helyezze, vagyis létét a teremtő textuális mozzanat teljesítményének szolgáltassa ki.” KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Az „én” utópiája és létesülése – Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában*, 21–22. oldal) Kovács András Ferenc verse tehát egy Adyféle, produktívnak bizonyuló látásmód felől „kérdez rá” a másik Ady-típusú konstrukció vakfoltjaira.

Györki Edina Gabriella

A REMÉNY ÉS TÜRELEM TEREMTETT MITOLÓGIÁJA

(Rónay György portréjához)

Rónay György igazi irodalmi polihisztor volt, írt regényt, elbeszélést, verset, drámát, esszét, karcolatot, naplót, irodalomtörténeti tanulmányt, kritikát, publicisztikát, több műfordításkötete jelent meg és főszerkesztője volt a *Vigiliának*.

Életének utolsó éveiben, az infarktusa után sokat betegeskedett, ez hatással volt költészetére is. De nemcsak a betegség az öregkor velejárója, hanem az unokák is, akikkel szívesen volt együtt, a nagyapai érzés is változtatott lírájának hangnemén. Az öregség megélésekor szembesült az elmúlással, de a reménykedés hangja is átjárja a verseit. Életében megjelent utolsó verseskötete, a *Kakucs rózsák* is ezt mutatja. A kötetben található versek jellegzetesen öregkori költészetének darabjai. Költeményei a múlandóság és a maradandóság paradoxonjáról (*Nyárutó, N.L. régi háza a Rózsadombon 1973 őszén, N.L. régi háza a Rózsadombon 1975 tavaszán? Gyászének Réti József halálára, Dante, Polyák Ferenc*), a betegség, az öregség kiváltotta félelmekről, szorongásról (*A vénség panaszából, Mikor, Az öreg költő, Angina, az infarktus féltálmái*), a régi és akkori szerelemről,

szeretetről (*Votum, Kettős arckép*), a hitről, a kitartásról, a reményről (*Lábadozás, „Aprélude”, Jelentés, Tisztás*), a gyerekkori emlékeiről (*Önéletrajzi töredék, A nagy staféta, A tantestület föloszlatása*), természet- és életfilozófiájáról (*Szerápcion legendák*) szólnak. A szemlélődés, az objektív önkifejezés, a csendes meditáció, a számvetés versei ezek, a kötet „afféle anabázis, a visszahúzódás, a létből való kivonulás könyve, akár Illyés *Minden lehet-je.*”¹

Ezt a kötetét is mottóként funkcionáló rövid, mindössze kétsoros verssel kezdi. Más kötetekben is él ezzel a megoldással, ám itt nem ad címet a versnek, csak a tartalomjegyzékben, ott is – eltérően a kötet többi verscímétől – dőlt betűvel: *Egy neonlámpa*

*Egy neonlámpa ál holdja siit be szobámba,
De tollam igaz fákat ír.*

Ez a vers egyben ars poeticája is, a világ realitását visszaadni törekvő költő hitvallása. Azt akarja, amit ír, igaz legyen; hogy megtalálja a csalóka felszín alatt a valóságot, és ezt közvetítse az olvasók felé. A belső hangok, a belső akarat szerint igyekszik alkotni arról, amit lát, érez, gondol. De ez nem jelenti az újtól, az új irányoktól való elzárkózást. A kötetbeli *Ars poetica* erről is szól:

*Csak tartani a tollat mozdulatlan,
s várni, míg saját súlyától lecsöppen
róla a vers.
És beissza a föld.*

Tehát nem tart az újításoktól, nem ragaszkodik a régihez, a megszokotthoz, csak arra igyekszik ügyelni, hogy ne írjon valótlan dolgokról. A forma tartalomkifejező funkciója nagyon jól érvényesül e versben. A második és harmadik sor közötti enjembement-nal a költő hatásosan láttatja velünk a saját súlyától keletkező vers csepp alakját, a lecsöppenés folyamatát, s a negyedik sorral belénk is szívódik a vers.

A *Szerápcion legendák* egy teljes ciklus a kötetben. Egyetértek Bécsy Ágnessel, aki szerint: „Ez az egyetlen, nagyívű mű – mely a többi ciklus témáinak és élményeinek némiképp szintézise és felemelése – valójában kötet a kötetben, olyan költészetet képvisel, mely önnön színvonalára fölé hozza Rónay György új könyvét.”²

A *Szerápcion legendák* kérdésekből és feleletekből építkezik. Erre figyeltek fel a kötet korabeli kritikusai is. Bécsy Ágnes a szerkesztésmódról írja, hogy „a dialógus, a szituáció egy páratlan szervesen alakuló ciklust hoz létre: bölcselkedő versek, önálló darabok láncolatát, melyekben azonban a cím egy-egy továbbépülő kérdés, s így a válaszversek egyetlen gondolatív és forma folytonosságába épülnek.”³ Bán

Magdolna a válaszokat említi: „A válaszok az emberi létezés és cselekvés Rónay szerint egyedül lehetséges és helyes változatát, a humanista emberi magatartást fejezik ki.”⁴

Nemcsak a szerkesztésmód, a beszédmód, a kompozíció szempontjából megszerkesztett a ciklus, így látjuk verselését, versstruktúráját nézve is, nemcsak a ciklus, de maguk a versek esetében is. A kérdések, mint verscímek, és a verssorok (szinte az összes) jambikus lejtésűek, ezt következetesen végigviszi a költő a cikluson. A sorok szótagszáma eléggé változó (a legtöbb a 10-es, a 15-ös, a 11-es és a 14-es sor). Az egyetlen legnagyobb, 21 szótagszámú sor tulajdonképpen „anti ars poeticája”, *S az emberek?* „*A mások: a pokol?*” tengelymondata: „Hát nem mint élelmes írástudók, kik széljárás szerint fogják a tollat.” Tagadva fejezi ki fentebb említett költői hitvallását.

Már a cím is érdekes a kötet többi ciklusának címéhez képest: *Szerápcion legendák*. Ki volt Szerápcion? Gondolhatunk közvetlen előzményre: Szerápciontestvérek volt a neve egy orosz irodalmi csoportnak, amely 1921-ben alakult, nevüket E. T. A. Hoffmann: *Serapionsbrüder* című regényéből vették; illetve a XIII. században élt egy orosz egyházi író, prédikátor, akit Szerápcion Vlagyimirszkijnek hívtak, és a korabeli évkönyv szerint »nagy műveltségű erkölcsi tantó volt«⁵, de visszautalhatunk az ókori sztoikus bölcsészre Hierapolisból.⁶ Szabó Ferenc szerint a ciklus „az egzisztencialista filozófia tematikája áttéve a költészet regiszterére. Sartre és Gabriel Marcel gondolatait fedezem fel a háttérben. »S hogy az emberek?« »A mások: a pokol?« Ez a verscím – kérdőjellel, idézőjelben, Sartre híres *Zárt tárgyalása* hősének szavai: »L’Enfer, c’est les autres!« Gabriel Marcel, a hívó filozófus, amikor a darabot végignézte, megjegyezte: »Számomra a többi ember: a menny.« Rónaynál ezt olvasom: [...] A mások: az irgalom. Irgalmas szeretet. Igen, végül marad a szeretet. Az ítéleten csak azt mutatjuk fel Istennek.»⁷ Teljes mértékben igaza van Szabó Ferencnek, véleményem szerint azonban egy ókori filozófia gondolatait is megtaláljuk a ciklusban. A hierapolisi ókori bölcsre gondolhatott Rónay, mikor ezt a címet adta, mert a szövegben a sztoikus etika gondolataival találkozunk, azokat közvetíti a válaszaiban a költő. „A sztoicizmus a görög-római világ egyik legnagyobb hatású filozófiai áramlata volt. [...] Az erkölcsi tökéletesség alapelveként az indulatoktól való mentességet (*apatheia*) határozták meg. [...] A sztoikus etika fő követelménye: az egyént megmenti a rossztól, amely a környező világ részéről fenyegeti, s ez pedig a körülményekbe való belenyugvás árán érhető el. [...] a boldogság az emberi élet végcélja, az élet értelme az erény, amely azt jelenti, hogy az ember a természet törvénye szerint él. [...] A bölcs belenyugszik a sors rendeléseibe. A szabadság nem azonos azzal, hogy az ember semmit sem tűr el. A szabadság az, ha lelkünket fölébe emeljük a bántalmaknak.»⁸ Miért választhatott Rónay egy görög bölcslet ciklusa címéhez? Egy helyen írja a költő,

hogy „a régi görögök már mintha valóban ismertek vagy legalábbis sejtettek volna minden lényeges emberi dolgot.”⁹ Vagyis a ciklusban a neki lényeges emberi dolgokat, gondolatokat, élete legfőbb tanulságát szeretné továbbadni az olvasóknak, amit így foglalt össze: „Nincs »abszolút tisztaság«; az abszolút tisztaság a szellem gázkamrája. Minden élet »szennyes«, minden úton sár van; csak az nem botlik, aki nem jár. A tisztaság igény, törekvés, föladat; nem állapot, hanem állandó készültség és cél. Aki erre ráeszmél: ha művész, még saját művészete alól is fölszabadul. Nem az igényt adja föl, hanem az igény merevgörcsét. Cserében megtalálja a saját újjászületéseinek, a saját fejlődésének szabadságát.”¹⁰ Rónay katolikus írónak vallja magát, de nem zárkózik el semmitől, beilleszti a katolikus világszemléletébe az ókori filozófia gondolatait.

És miért legendák? A legenda „epikai műfaj, mely valamely valláshoz kapcsolódóan az egész világ irodalmában fellelhető. [...] Vallástörténetileg [a legendák] fontos személyről, nevezetes helyről vagy ünnepről szólnak [...], s általában a mítoszokhoz hasonlóan magyarázó szándékkal készültek.”¹¹ Elgondolkodtató, miért ezt választotta a címadáshoz Rónay. A ciklusban nincs szó a fentiekről, de igazából még hasonlókról sem, hiszen egy filozófia tanításait adja tovább. Beszélhetünk itt akkor egyáltalán legendákról? Bizonyos értelemben mégis azt lehet mondani, igen. A legenda „nem törekszik történelmi hitelességre, reális bizonyítékokra, pusztán a lelki épülést segíti.”¹² A ciklus verseiben a költő olyan gondolatokat fogalmaz meg a sztoa alapján, amelyek, ha sikerül megértenünk – vagy legalábbis megkíséreljük megérteni őket –, szolgálhatják a lelki épülésünket.

A ciklus 7+2 versből áll, aminek lehet jelentése a számszimbolika alapján. A kettes szám a megosztottság, a konfliktus, a mozgás és az egyensúly, illetve a szintézis szimbóluma. A versekben végigvonul az ellentéteződés, az egymást kiegészítés, a paradoxitás. A hetes szám a világban megnyilvánuló Isten szent száma, mert az isteni (3) és a földi (4) tökéletesség összegét adja. A *Bibliában* többször előfordul a hetes szám, pl. ennyi szentség van a kereszténységben, ennyi ajándéka van a Szentléleknek, ennyi pecsétje van az Apokalipszisnek, ennyi Krisztus utolsó szavainak, ennyi az erények és a főbűnök száma. A kilences szám szimbolikája pedig – a ciklus verseinek összege – a háromszorosan szent hármassból vezethető le. A *Bibliában* ennyi az angyali karok száma, Zeusztól ennyi múzsa született, a Kalevala pedig kilenc égi és alvilági szféráról, és ennyi tengerről vagy várról tud.¹³

Vessünk még néhány filológiai pillantást a ciklusra: első ránézésre – még olvasás nélkül is – feltűnik, hogy az első, illetve utolsó versnek nincs címe a cikluson belül, míg a tartalomjegyzékben ugyanazt a dőlt betűs címet adta neki a költő: *Két férfi*. Ezzel a megoldással már találkoztunk a kötet mottója esetében. Itt azonban nem lehet mottóról beszélni, de ahhoz hasonló, bevezető szerepe

van a versnek. Megteremti a szövegvilág alaphelyzetét, légkörét: a tengerparton vagyunk, csend van és nyugalom, éppen megfelelő hely és lehetőség ahhoz, hogy lényeges emberi dolgokról essen szó.

„Két férfi lépkedett a tengeren” – kezdi Rónay a bevezető keretverset, s egyben magát a ciklust is. Rögtön a híres bibliai motívum, az Újszövetségből ismert vízen járás juthat eszünkbe, amikor Jézus a Genezáret-tavon jár: „Az éjszaka negyedik részében pedig hozzájuk méne Jézus, a tengeren járván. És mikor látták a tanítványok, hogy ő a tengeren jára, megrémülének, mondván: Ez kísértet; és a félelem miatt kiáltozának. De Jézus azonnal szóla hozzájuk, mondván: Bízhatok; én vagyok, ne féljete!” (Mt. 14, 25–27.; vö: Mk, 648–50.; Jn. 6,19–20.)¹⁴ A versben az egyik férfi „lassan, biztosan” lépked a tengeren, a másik pedig „fél lépéssel elmaradva, és mintha nem bíznék magában, kapkodóbban, néha bokáig lemerülve, el-elfúló lélegzettel”, s erről Péter vízen járása juthat eszünkbe: „Péter pedig felelvén neki, monda: Uram, ha te vagy, parancsolj, hogy hozzád mehessek a vizeken. Ő pedig monda: Jövel! És Péter kiszállván a hajóból, jár vala a vizeken, hogy Jézushoz menjen. De látva a nagy szelet, megrémüle; és amikor kezd vala merülni, kiálta, mondván: Uram, tarts meg engem! Jézus pedig azonnal kinyújtván kezét, megragadá őt, és monda neki. Kicsinyhitű, miért kételkedtél?” (Mt. 14, 28–31.)¹⁵

De ki lehet ez a két férfi? Csak a kérdezőt nevezi meg később Rónay, azt azonban nem tudjuk, ki a magabiztosabb férfi, aki válaszol a neki feltett kérdésekre. Homály, titok fedi (ki)létét, valójában nem is az a lényeges, ki beszél, hanem az, amit mond. Az azonban, hogy nincs megnevezve, arra figyelmeztet minket, hogy a válaszok sem biztosak, vagy ha most annak is mutatkoznak, nem örökkévalók, állandók. Többféle válasz létezik, nem biztos, hogy ezek a jó válaszok, de most annak látszanak, és az a „feladatuk”, hogy segítsenek megtalálni magunkban a nekünk legmegfelelőbbet. Ahhoz, hogy megismerhessük a válaszok egyik lehetséges változatát, Rónay megteremti a magabiztosabb férfi „másodmagát”, hogy beszélgethessen vele, legyen, aki kérdegeti, akinek elmondja eddigi életének következtetéseit, tapasztalataiból merített gondolatait, tanácsait. Olybá tűnhet, mintha a fia lenne ez a megteremtett másik, aki még nem felnőtt, akit be kell vezetni az élet rejtelseibe, akit segíteni, támogatni kell, akit el kell indítani az életben. De a két férfi kapcsolatában felfedezhetjük az Öreg mester–Tanítvány, vagy hogy a bibliai párhuzamnál maradjunk, a Jézus–Tanítvány (esetleg Jézus–Péter) kapcsolatát is. Mindezt nem tudhatjuk biztosan, Rónay nem pontosítja később sem – bár nevet ad a másiknak: Szerápión – ki beszélget és kivel, ki teszi fel a tapasztaltabb (?) férfinak a kérdéseket. Szerintem nem is lényeges, ki a kérdező, mert bárki magára ismerhet a másik alakban, az általa feltett kérdések valamennyiünket foglalkoztatnak, csak nem biztos, hogy megfogalmazzuk magunkban, vagy nem így tettük fel a kérdést. Az is elképzelhető, hogy

a költő magában próbál válaszolni az őt – s mindenkit – foglalkoztató kérdésekre, ezért teremtett két „lírai én”-t személyiségének megformálására.

A két férfi, akikről végül is nem tudhatjuk pontosan, kik is valójában, kilép a partra, és leülnek két kőre. „...előttük végtelen víz, mögöttük végtelen homok... Ültek és hallgattak. Nézték a tengert.” A tengert, amely fontos szimbólum, jelkép a költészetben: „végigzúgta a tenger az újkori ember kalandos, történelmi útját. A távolinak, végtelennek, a leskelődő veszélynek s az ismeretlennek az utolsó két évszázadban mindvégig ez volt az egyik legkedvesebb s az egyik leggyakoribb képi motívuma. Nemcsak a fantáziátlanág ismételte untig az »élet hajójának« banalitását, mint megújított metaforát, újból meg újból elővette ezeket az elcsépeelt képeket az igazi művészet is. Ott zúgott a tenger a *Sturm und Drang* Goethéjének költészetében, ott Byron verseiben; elkísérte magányos útján Coleridge »vén tengerészét« s Shelley *Alastorát*. Ott hánykódott ez a végtelen, kéklő, sötétlő víztömeg Heine, Lermontov, Poe költeményeiben, feltűnt Wagner »bolygó hollandijának« homályló dallamában, s új életre kelt, uralkodó lett a modernség új arcú romantikájában. A *tenger* volt a főhős, s szinte az egyetlen táji, természeti szín Baudelaire pusztulást s újat együtt vállaló, merész, céltalan utazásaiban. Annak végtelenjét idézték Nietzsche más partok után vágyódó Kolumbus-dalai, s Lautréamont szédült, őrült víziói. Távoli nagy vizek hívását hallotta Henri de Régnier és Tristan Corbiere, »az óceán bohémja«. S mint mindennek a betetőzője – egy egész korszak emberi-művészi törekvéseinek kifejezőjeként –, megjelent Rimbaud ürbe táncoló »részeg hajója.«¹⁶ A motívum végigvonul Rónay költészetén is, 1931-től találunk nála tenger-verseket, pl. *Hullámének* (1931), *Tenger* (1943), *A tenger Ladispolinál* (1964) vagy az *Odysseus-versek*, de sok más költeményében is történik utalás erre a képzetre.¹⁷ Ez azért is érdekes, mert – ugyanúgy, mint Adynál – egy „tengerek nélküli ország lírikusánál”¹⁸ találkozhatunk e motívummal. „De mennyire más az ő tengere! Békés, határtalan víz, a türelem, a meditáció, a magunkba szállás időtlenségbe révült óceánja”.¹⁹ A víznek többféle jelentése van, itt jelentheti az újjászületést²⁰, a megtisztulást, a homok pedig, ahogyan az európai kultúrában is, a mulandóságot, hiszen a beszélgetés, a bensőséges, lelki együttlét után lelkileg megváltozva távoznak majd e helyről, és maguk a válaszok sem állandók, azok is mulandók velünk, emberekkel együtt. Nincsenek egyedül a tengerparton, a kövek „mint a tartósság és örökkévalóság jele, sok kultúrában az isteni hatalom szimbólumai.”²¹ Azt nem tudjuk, meddig tart(hat) ez a beszélgetés, nincs rá semmilyen konkrét időbeli utalás, de nem is lényeges. Ez az időtlenség egyúttal az örökérvényűséget is jelentheti: amiről szól a dialógus, az nincs időhöz, helyhez kötve, a kérdések – ha nem is ebben a formában, de – örökké foglalkoztatják az emberiséget, és bár maguk a válaszok nem állandók, mégis bizonyos mértékben ezek is örökkévalók. Ahogy

múlik az idő, ahogy öregszik és tapasztalatokkal gazdagszik az ember, úgy alakul át látásmódja, úgy változhat az őt állandóan foglalkoztató kérdésekre adandó válasza is.

A beszélgetés – gondolkodás (?), befelé fordulás (?), önmagunkra figyelés (?) – helyszínének így történt megválasztásával csak segít minket, olvasókat Rónay, hogy eltávolodjunk legalább egy kis időre zajos életünk mindennapjaitól, elkalandozzunk egy nyugodt tengerpartra, és csak magunkra, „belső mormolásunkra” figyelve megéljük az önmagunkkal folytatott beszélgetést.

„– Szólhatsz, Szerápcion” – szól a magabiztosabb férfi, „ki elsőül lépett a partra”; s ezzel Rónay lezárja a bevezetést, és egyúttal indítja a beszélgetést.

(Mit ér, hogy itt vagyunk, / ha nem tudjuk, hogy hol vagyunk?) Megfoghatatlan maga a kérdés is, és így a válasz is. De ezt vállalja a tapasztaltabb férfi, nem tagadja, hogy nem tudja az igazi választ. Talán a célnál, de magát a célt is (ami tulajdonképpen a megállást jelentené) mozgással, magával az úttal, az úton levéssel értelmezi. Hiszen nincs megállás a célnál, „mindig új út vezet tovább.” (Talán nem esünk az anakronizmus hibájába, ha felidézzük, mit mond Madách a célról: „A cél voltaképp mi is? / A cél, megszűnt a dicső csatának, / A cél halál, az élet küzdelem, / S az ember célja e küzdelem maga.”²²) „Úton vagyunk. Azt hiszem, épp elég, / ha ennyit tudsz.” – mondja az öreg bölcs Szerápcionnak, s nemcsak neki, hanem nekünk is meg kell elégednünk ennyivel, a többi magunknak kell kiolvasnunk és megfogalmaznunk a ciklus többi versének segítségével, ugyanis értelmezni is segítük a textust.

(Megállás soha nincs?) A válasz egy paradoxon: „aki úton van, áll. Csak az áll igazán, / aki úton van.” És itt a hangsúly az ember belső világán, az ember lelkén van, mert a versben a haladás, a fejlődés (?) lelki dolog: „Mindig a belső lépteget / figyeld, míg álltoddan haladsz, s haladva állsz, Szerápcion.” Egy másik versében is ezt hangsúlyozza André Breton nyomán: „Bízzál a benti mormolásban.” *(A tenger, a szél, a hajó)*. „A kő ott áll helyén, / ahova tették. / Számára nincs remény: / a kő a véglégegység. / e csak a változás / tökéletes lét. / Örökös újhodás / a végtelenség. / Ha kész az épület, / ha kivésett a véső, / változnod nem lehet: / formád a végső. / az ember ugyan mint a nád / de minden kőnél többet ér: / tovább építi önmagát, / amíg csak él.” – írja Rónay a *Chartres*-ban, egy kicsit másként megfogalmazva a belső változást, fejlődést. Ezért tartja fontosnak, hogy a szem ne csak a külső világot lássa, hanem lásson befelé is, lássa a belső világot, a lelket, a belső változásokat.

Szerápcion azt hiszi, menni és nem menni két különböző dolog. Aki az úton halad, az az állandó változást érzékeli. Aki azonban valamilyen egyetemes nézőpontból figyeli az utat és a rajta haladót, az egynek látja a kettőt. Az úton levő pedig a célja felé, a „titkos / központ” felé halad a saját lelkében.²³ Vagyis a Cél nem más, mint belső változás. Ezért nem állás, hanem úton levés. Mert a

belső változást fiziológiailag nem látjuk, de a lelkünk változik, vagyis mozog, nem áll. Ezért írja az előző versben: „A cél, Szerápión, / sokszor maga az út, de csak ha nem / céltalan; s minden célból, ha valóban / cél volt, mindig új út vezet tovább.” Mert a belső változás állandó, általában mindig tovább épülő – és nagyon fontos az ember számára.

Akkor tudjuk igazán megérteni, létünkre vonatkoztatottságában akár meg is valósítani a fenti paradoxont, „ha a csöndet / *halljuk*, s *látni* tudunk, ott, ahol semmi sincs / mások szerint, világokat”. Rónay számára nagyon fontos a csönd és nem csak ebben a ciklusában. Már korábban is találkozhattunk nála a csönddel, a csönd szeretetével: „A virágokat és a madarakat is, / s ahogy zizeg a nád, ahogy csobban a víz; / de legjobban talán mégiscsak ezt szerettem: / a csöndet körülöttem s a kék eget felettem.” (*Leltár*); illetve: „Én mindig csak a csöndet szerettem: önmagamba / merülni, mint kútmélybe kő, / melynek súlya hulltában egyre nő, / s ha csobban, föl sem ér már a kávaig hangja.” (*Ars antipoetica*); vagy ahogyan az *Önéletrajzi töredék*ben írja: „szerettem a sötétet / és szélzúgást... szerettem / a csöndet is... / és szerettem a hideg csöndet is.” A ciklusban még kétszer találkozhatunk a csönddel, egész pontosan a csöndre való felszólítással: „Hallgassuk a tengert, Szerápión.” Úgy gondolkodik a *Szerápión legendá*ban Rónay a csöndről, „mint ahogy Karl Jaspers gondolkodott: »Aki a végső válaszokat birtokolja, az nem tud többé másokhoz beszélni, megszakítja a valódi kommunikációt annak kedvéért, amiben hisz.«”²⁴ Vagyis a kérdésekre válaszoló férfi *megpróbálja* megszakítani, de nem tudjuk, sikerül-e neki, az nem derül ki, hogy Szerápión mikor teszi fel a következő kérdését. Rónaynál tehát a csönd nem az elnémulásé, hiszen „a csönd lehet az elmélkedés, a derű, a türelem világa is, azaz a kontempláció, a meditáció költői magatartásának hordozója. [...] Kosztolányi Tacitustól tanulta meg, »hogyan egy távolról ügyesen helyére emelt, vagy váratlanul felbukkanó mondat szünetet parancsolóan záródik, utána gondolkoznunk kell, illetőleg: éppen a csend gondolkozik helyettünk«. [...] Csanády András az alkotás és a befogadás lélektana felől közelíti meg a csendet, amely szerinte a gondolatok számára nyit teret az írott alkotásban, mert a vers az élmények kontinuumának háttere előtt játszódik le. »Ahol csend, megszakítás következik benne, ott eme háttér számára nyílik meg a forma, ott az átélésnek, a szubjektív kiterjesztésnek nyílik fokozott lehetőség a műélvező szubjektív eseményvilágában.«”²⁵ Nem csoda, hogy fontos e motívum Rónaynak is, hiszen ebben a ciklusában számára „a csönd pillanata az egzisztencia öneszméletének pillanata, a léttel való szembenézés”.²⁶ Ezt is teszi meg ebben a kötetben, de leginkább ebben a ciklusban. A kötetben állandóan ott lebeg a halál, az elmúlás, az ettől való félelem. Ez készíteti a költőt, hogy szembenézzen a léttel, és úgy érzi, van valami számára lényeges emberi dolog, amit ebben a ciklusban, így akar átadni nekünk, olvasóknak, így akarja megosztani velünk élete tapasztalatait.

(*Magányosan?*) Teszi fel a következő kérdést Szerápión, és viszi tovább ezzel a vers láncolatát. Mit érthet magányosságon? Ugyanis többféle magány létezik, beszélhetünk külső és belső magányról, de ezeken belül is vannak különbségek, többféleképpen éli, élheti meg az ember a magányt – és mindenki másképpen. Erre utal a tapasztaltabb férfi is, mikor felsorolja, milyen lehet a magány. Példáival, nézetével megpróbálja feloldani a kifejezés negatív csengését, mert neki fontos a magány. Lehet börtön vagy végtelen szabadság, sivatag vagy erdő – bizonyos mértékig tőlünk függ. Rajtunk múlik, hogyan éljük meg.

„S ha akarod, ...veheted Szélnek is... A Szél, ...az, ami van, de nincs; a mindenütt jelen levő, sehol sem látható, ...a titkos / Nemlétező, Megfoghatatlan.” A »Szél« Rónay szellemében, tehát nemcsak műveiben, jelentős szerepet játszik, akár csak a tenger. A Szél nála az elemien szellemit jelenti, a nem tudni, honnan támadó, és elsöprő erőt, mely tiszta és tisztít, átsüvíti a tömör és lyukacsos ellenállásokon, Szél, mely kívánatos, de rettegünk tőle, mely megáld és kirekeszt, elmozdít és helyresodor, szent és pogányul vad, mint az »őrijöngő bika«.”²⁷

Rónay szerette a magányt, de ez nála nem volt azonos a magányossággal. „Mivel igazi, tehát fegyelmezett – és fegyelmező – emberszeretet élt benne, tudta, hogy sosem lesz elmagányosodott; embersége sok barátot szerzett neki, köztük több kiváló szellemet, akikkel szinte utolsó napjaiig rendszeresen kapcsolatot tartott fenn. Nemcsak ragaszkodott a magányához, amely mindig meghozta békességét, a munkáját, a szellem nyugodt kibontakozását, hanem védte is; nemegyszer kemény, indulatos tettekkel és szavakkal.”²⁸ „Mindig magányban éltem, / és soha nem voltam magányos.” A *Magány* című versében ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Magam vagyok és nem vagyok magam. / Pusztaságom a pusztaságod. / Gondolatid gondolom magamban. / Véreddel vérzem. / Szomjaddal szomjazom. / Halálodban halálomat halod. / Ketten vagyunk.” Nem magányos a magányában, nem belső magányról beszél verseiben, hanem külsőről, ami nem kell, hogy magányosságot jelentsen.

„Sosem voltam magányos. Magányom tele volt Szemekkel...” – újból említi a szemet, amely „sokszögű Szem, / mely levél alól, egy zöld testből figyel, oly áthatóan, / hogy merevvé igéz”. Ez a leírás a bogarak képzetét keltheti bennünk, hiszen azok rendelkeznek összetett szemmel, amellyel sokkal jobban és többet látnak, mint mi, emberek. A manysik pedig bogárral (darázs, légy, lepke szúnyog) szimbolizálják a férfi öt, és női négy szabad lelket.²⁹ Metaforikusan a Figyelemmel hozza összefüggésbe Rónay a szemet, amely mint „fénybefogadó szervük a felvilágosítás, intellektuális befogadás jelképe.”³⁰ Szigeti Lajos Bakakéziratát olvasva találtam egy hasonló utalást a szemre, de itt nem a szem áll több kis részecskéből, hanem magából a szemből van több: „Anaxagorasz filozófiájának eleme az a fajta istenkép, amely szerint az isten minden tökéletesség összessége, gömb alakú s mindenütt szemek borítják, emiatt csak önmagát látja,

nincs rálátása a részletekre, ezzel szemben az ember, bár a teljességet, a tökéletességet felfogni nem tudja, több nézőponttal bír...³¹ Tehát nem arra kell törekednünk, hogy minél több szemmel nézzünk, és a tökéletességet akarjuk látni – mert erre amúgy sem vagyunk hivatottak –, hanem a meglevő szemünket kell úgy megsokszoroznunk, hogy az több „nézőponttal” rendelkezze, és így a részletekből próbáljuk meg felépíteni magunknak az egészet.

„Nem ismertem a keserű magányt, a fortyogó / levelekben forgatót, a szakálltépő, káromló magányt. / Nem ismertem? Kilábaltam belőle, / leszárítottam lábamról sarát, levertem sarkamról porát.” Nagyon jól tudja tehát, hogy milyenek lehetnek a magányok. Megtapasztalta a negatív oldalát is, sőt, „rühelltem a magányt gyermekkoromban”³², akkor még nem tudta, miként lehet barátságban élni a magánnyal, de sikerült felülkereskednie rajta, és maga mellé állítania. Az Ő magánya a szabadságot jelenti: „Szabad voltam.” – írja Rónay a *Szerápcion legendákban*.

A következő négy sorban szerintem a ciklus egyik legfontosabb gondolatát fogalmazza meg, amelyet ha megértünk, elfogadunk és megpróbáljuk megélni, talán mi is boldogok lehetünk. „Ma már azt is tudom, hogy bármi volt és bár-hogy is volt, / s akármit vettem el, minden hiánnyal / én lettem gazdagabb. Ma már azt is tudom, hogy / boldog voltam. Boldog vagyok.” Tehát megint csak felfogás, megélés kérdése, hogy negatívumként vagy pozitív élményként éljük meg a valakitől, valamitől való megválásunkat. Ez a gondolat sem csak itt olvasható, hanem már korábbi verseiben is felfedezhető: „Ám a kígyó, váltva bőrét, / siklik egyre és előrébb / s azzal, amit elvetett, / nem szegényebb: teljesebb.” (*Kígyó*) vagy „Úgy voltál mindig a legközelebb, ha távol, / mert tőled voltam távol, és távol is veled, / és egyre teljesebb lettél minden hiánytól, / és hiányoddal is létem lett teljesebb.” (*Tam prope*).

„Elég / Hallgassuk a tengert, Szerápcion.”

(*S mit hallgassunk, ha nincs?*) „A tenger mindenütt van / és mindig van”, olyan, mintha a szélnek a testvére lenne. Azonban „ahol te vagy, ott van a tenger... Magunkkal visszük tengerünket”, tehát bennünk él, és mi benne élünk. Rónaynak más tengerverséiben is találkozunk ezzel a gondolattal, például *A tenger pántlikában*, ahol szintén ezt magyarázza el, erre hívja fel a figyelmünket, ugyanúgy használva az ellentéteződést, a paradoxitást, amit ebben a ciklusban is gyakran megfigyelhetünk: „Keresd a tengerben magad. / Enyészve születik, formáját széthullva teremti, / minden változásban változatlan, / s halálaiban halhatatlan / Lelkeken túl, a lelkek alján, / a tengerben keresd a lelked. / A maradandóság jelében, melynek mulandó / képe vagy. / De mi a hullám? A tenger élete: / megszületik, tovaring, elenyészik. / De a tenger örök.” Vagy egy korábbi, a költői pályáján való indulásának évében írt versében, a *Hulláménekekben*: „Hullám vagyok, de a tenger is én vagyok, / mert egész a rész is, ha az

egész ereje benne ragyog. [...] Hullám a tenger, a hullám, egyforma hatalom. [...] A tenger alkot engem, és mégis belőlem újul egyre. / A tenger alkot engem, és én a tengert alkotom.”

Mi, emberek vagyunk az Átmenet, a hullámsáv a tengeren; a hullámban „testesül meg” a tenger, úgy ahogy a lélek is testet ölt bennünk. Elporladunk, és mindig megújulunk. Erről szól a *Hullámének* is.

„Hallottad már...? ... Hallottad már...? ...” – hullámszik a vers is, mint az egyik tenger, „ahol a..., ott a... Ahol a... , ott a...” – hullámszik a másik tenger, s e „két tenger közt az Átmenet / hullámai” vagyunk. A hullámszást, a tengert Rónay összekapcsolja a kagylóval, a csönddel, a rózsával, a Nyílással és a Hervadással. Az Élettel és a Halállal. De a lélek, a tenger él, hullámszik tovább. Figyelnünk kell rá, amíg a kettő között, bennünk van.

(*S az emberek? „A mások: a pokol”?*) Egyértelműen tagadja a sartré-i kijelentést, a társadalmi kötelékek okozta szenvedéseket. A válaszoló, „aki tanú és áldozat is egy személyben, jól tudja, mit ér, ha az egész világot megnyerjük bár, de a lelkünk kárát vallja. Ami történik, miattunk történik, csak tudnunk kell kiolvasni a megpróbáltatásokból, milyen okulásunkra. Vállalnunk kell tehát a magunk részét napjaik sikeres és sikertelen fordulataiból, teljesítenünk kell feladatainkat.”³³ Az egyénnek részt kell vennie a társadalomban, annak életében, de nem szabad feladnia önmagát. Nem „elméjében fogyatkozó / aggastyánként” beszél és nem is úgy, „kik széljárás szerint fogják / a tollat” – erről szól a kötet „mottója” is –, hanem mint aki tanú és áldozat egy személyben. Tanú, aki sok mindent látott és ezt, amit látott, kíméletlenül valóságghűen mondja el nekünk, – ezt „fogadta meg” az *Egy neonlámpában* – de nem mindent, hiszen „s még mennyi mindent!” látott. És áldozat is: „Nézz végig testemen: bőröm bokától / homlokig csupa sebhely. Mégsincs bennem harag már, / csak irgalom.” De a „seb se haszontalan, / ha kibírja az ember, / s a mínusz is fordulhat pluszba, / csak győzni kell türelemmel.” (*Hatvanöt*). Ugyanezt a nyugalmat, irgalmat tükrözi a *Csigavér* című verse is, ami Arany *Épilógusát* idézi: „Nem vagyok császár, soha nem is voltam. / Aki mellettem elmegy, belém rúghat nyugodtan. / Mit mondsz? Hogy legalább törjek pálcát felette? / Várjunk. Kiderül úgyis, hogy szégyenére tette.” Mégis a poklot nem a másik ember jelenti, bennünk tud kialakulni a pokol, s az rajtunk múlik, hogy hagyjuk-e, esetleg segítjük-e a pokol kialakulását, megjelenését lelkünkben, mert „Ha nincs / mit égessen, fegyvertelen a láng. Mit lehet attól / elvenni, aki mindent odaad? Mitől lehet / megfosztani a semmiért sem törtetőt, a semmihez se ragaszkodót?” Magunkban kell kioltani, elfojtani a poklot, és akkor eljön a Szabadság – hasonlóan a sztoikus filozófia tanításához: „A sztoikusok alaptétele szerint, mint ismeretes, minden emberben eleve és természeténél fogva benne lakozik a gondolkodó lélek, s bár a társadalmi valóságban ez az egyenlőség nem jut érvényre, az igaz ember ennek a virtuális egyenlőségnek a szellemében él s ennek szellemében bánik embertársaival.”³⁴

„Rónay Szent Ferenc-i szelídséggel szemléli a világot. Szabadon, a gondviselésbe vetett bizalommal adja át magát a világnak és az Istennek: »Egy Angyal mindig készen áll, hogy / érted jöjjön, ha szólítod...« Hagyja, hogy a szeretet energiája átjárja és működjek benne, lelke útmutatásaira támaszkodik. [...] Rónayt nem tudja elborítani a lélekre ereszkedő köd, nem tudja elhomályosítani szeretetét – igényét és tétjét – a kiábrándultság, a csalódás. Legyűrte már nem egy »sötét éjszaka« kísértését, mert úgy látta, hogy a szorongásokból, viaskodásokból, a magány-kényszer ürességéből a tökéletesség felé, az egész embert érintő tisztuláshoz vezet az útja. Jó harcot harcolt, tehát előbb-utóbb övé a győzelem. Engedelmesen követi Angyala szavait.”³⁵ „Ezzel a fordulattal a fájdalom vigaszba torkollik: van valahol valami, ahonnan az Angyal érkezett, s ez igazolja a költőt: versének létalapja az irgalom valósága.”³⁶ Az *Emlékek* című versében egyértelmű, mit jelent Rónay számára az Angyal: „Mennyi emléket hoztam! És mennyit láttam, éltem! / Van hátra még elég napom, hogy elbeszéljem? / – Mögötted zúg a tenger, előtted vár az Angyal. / – Kezdek beletörödni, hogy elviszem magammal.” Itt azonban az Angyalt a Szabadsággal kapcsolja össze, nem pedig a halállal.

(*Hová?*) Hová vezet az Angyal, a Szabadság? „A Végtelenbe?” Nem, hanem a Cél felé, amely ott lappang minden indulásban, „De ehhez / indulni kell. Kilépni.” Kilépni a Körből, mint egy sugár. A Körből, mely „nem ad sem irányt, sem tájékozódási pontot”³⁷, és éppen ezért „a mozgás, a mozgásban az állandóság, az ismétlődés, a periodikus idő, a folyamatosság, az örökkévalóság, a tökéletesség, a harmónia, a végtelen, a semmi, a zártság és védettség, az egység, az egyneműség, egyértelműség és egyenrangúság jelképe”³⁸. Azért kell elhagyni, hogy a cél felé haladva megvalósítsuk, kiteljesítsük önmagunkat. „Az egyik legtisztább sugár a gyermekszem tekintete: tiszta, ösztönös, töredezetlen a gyermeki lét, olyan a pillantása is. Vele szemben »potenciális gyilkosok vagyunk / mindannyian, Szerápión...«³⁹ Nem véletlenül hozza például a gyermeket, aki „könnyű és tiszta mint a hullám, / vagy mint a Szél.” Csak akkor tudunk igazán a Cél felé, belső önmegvalósítás felé haladni – amire a *Megállás soba nincs?* versben utalt már –, ha megőrizzük mi, felnőttek is a gyermeki tisztaságot, ha visszatalálunk – megpróbálunk visszatalálni – ehhez az ártatlansághoz. Az „Indulj el, keress / egy gyermeket” felszólítás – értelmezésem szerint – azt jelenti: indulj el, és keresd meg magadban a gyermeket, aki könnyű és tiszta, keresd meg a gyermeki tisztaságot! És így eljuthatunk mi is Nyarunkba, az önmegvalósító Nyárba, eljuthatunk önmagunk kiteljesítése-kiteljesedése felé. A ki- és beteljesített Életbe. Utána következik majd az Ősz: „De azt, aki őszébe lépett, / életre tanítja az ősz, mélyebbre, gazdagabbra / minden zsúfolt tavasznál. Ahogy rövidülnek, / úgy válnak napjaink mind teljesebbé.” (*A kert*). De az Ősz csak akkor lesz ilyen, ha megfelelően éltük meg a Nyarunkat.

Úgy, ahogyan ezt teszi az a madár is, mely ott volt velük, míg beszélgettek. „A madár mint szárnyas lény az ég közelében jár, ezért gyakran azon emberi kívánság megtestesítőjének tekintik, hogy megszabaduljunk a föld vonzerejétől, és az angyalokhoz hasonlóan magasabb szférákba kerüljünk.”⁴⁰ A válaszoló férfinek az a vágya, hogy ő is sikeresen a Nyarába érjen.

„Indulhatunk, Szerápion” – próbálja meg lezárni a beszélgetést a tapasztaltabb férfi, de Szerápion még feltesz egy kérdést. Egy kérdést, mely állandóan foglalkoztatta, foglalkoztatja az embert:

(*S a halhatatlanság?*) A válaszoló szerint létezik, de itt csak az alvilágot említi, nem szól a mennyországról. Akik az „alvilágban” kóborolnak „létlen árnyék-élettel”, azok már nem érnek el semmit, ha kijutnak egy idő múlva a fényre. Ezért kell úgy élnünk, hogy teljes, beteljesített legyen életünk, mindent elrendezve hagyjunk itt magunk után, amikor eljön az ideje. Ezzel vége a beszélgetésnek, a gondolkodásnak.

*

„Két férfi lépkedett a sivatagban” – kezdi a záró keretverset. Már nem a tengeren lépkednek, távolodnak a víztől, de a hullámok most is itt vannak körülöttük. „Mentek a homok tengerén, a némaságban hallgatták a tengert.”

A két férfialak eggyé mosódott, mielőtt eltűntek. De csak a szemünk elől tűnt(ek) el, megy(mennek) tovább. Merre? Ki tudja. Reméljük a Nyarába(Nyarukba) lépked(nek) a homok-tengeren.

A nyitóvershez hasonló záróverssel – mintegy keretbe téve – lezártnak hat a ciklus, ami nem jelenti azt, hogy befejezett. Jó értelemben nincs befejezve: a válaszok változhatnak, mi is változunk, későbbi újraolvasásnál megint mást mondanak nekünk a válaszok.

JEGYZETEK

1. LENGYEL Balázs: *Végtelen nyár*, In: *Verseskönyvről verseskönyvre*, Bp., 1982. 171. oldal
2. BÉCSY Ágnes: *Klasszikum és jelese*, *Népszabadság*, 1977. nov. 11.
3. Uo.
4. Bán Magdolna: *Kakucsi rózsák*. *Magyar Nemzet*, 1978. márc. 10.
5. Vö.: *Világirodalmi lexikon* 14. kötet. *Akadémiai Kiadó*, 1992. 274–276.
6. vö.: *Ókori lexikon* [szerk. Recz Vilmos] *Könyvértékesítő Vállalat*, 1984. IV. kötet 763.
7. SZABÓ Ferenc: *Tíz éve hunyt el Rónay György*. In: *Szomjúság-forrás*. Róma, 1989. 220.
8. DÖRÖMBÖCZI János: *A filozófia története és elmélete*, Bp., 1974. 170–175. oldal
9. RÓNAY György: *Nil novi*, In: *Jegyzetlapok*, *Magvető*, 1969. 13. oldal
10. HEGYI Béla: *Egy nap Rónay Györgynél*, In: *Rónay György: Hit és humanizmus*, Bp., 1979. 12. oldal
11. Vö.: BARTA K.–FARKAS A.–KIS Zs.: *Irodalmi fogalomtár*

12. Vö.: Uo.
13. Hoppál M.-Jankovics M.-Nagy A.-Szemadám Gy.: Jelképtár. *Helikon*, 1995. 195–196.
14. Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új testamentomában foglaltatott Szent Írás (Károlyi Gáspár fordítása), 1984.
15. Uo.
16. KIRÁLY István: *Ady Endre*, Bp., 1972. 331. oldal
17. Lásd még: GYÖRKI Edina Gabriella: *A születés metaforája*, In: *Somogy*, 2001/8.
18. KIRÁLY István: *Ady Endre*, Bp., 1972. 331. oldal
19. HEGYI Béla: *Pilinszky és Rónay*, In: *Kimondva is kimondatlan*, Bp., 1986. 68. oldal
20. Mint József Attilánál. Vö. SZIGETI Lajos Sándor: *A költői teremtés mint kegyelmi állapot – A tenger motívuma József Attila költészetében*, In: *Evangelium és esztétikum – Bibliai motívumok a modern költészetben*, Bp., 1996. 111–131. oldal
21. Hans BIEDERMANN: *Szimbólumlexikon*, Bp., 1996. 220. oldal
22. MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája – Matúra*, Bp., 1992., 3699–3702. sor
23. VASADI Péter: *Rónay György „tengertermészetű” madara*, *Somogy*, 1994/3. 206. oldal
24. Idézi SZIGETI Lajos Sándor: *A József Attila-i teljességigény – Motívumértelmezések*, Bp., 1988. 249–250. oldal
25. Idézi uo. 251–253. oldal
26. LENGYEL Balázs: *Klasszicizmus, modernség*, In: *Verseskönyvről verseskönyvre*, Bp., 1982. 162. oldal
27. VASADI Péter: *Rónay György „tengertermészetű” madara*, *Somogy* 1994/3. 207. oldal
28. Uo. 206. oldal
29. HOPPÁL M.–JANKOVICS M.–NAGY A.–SZEMADÁN Gy.: *Jelképtár*, Bp., 1995., 139–140. oldal
30. Uo. 203. oldal
31. Vö. SZIGETI Lajos Sándor: *„Iszonyú mindegyik angyal” (?) – A civilizáció poklából a belső végtelenségbe*, In: *(De)formáció és (de)mitologizáció – Parabolák és metaforák a modernitásban. Suprasegmentum*, 2000. 161. oldal
32. PERGEL Ferenc: *Beszélgetés Rónay Györggyel*, *Vigilia* 1993/10. 782. oldal
33. Hegyi Béla: *Pilinszky és Rónay*. In: *Kimondva is kimondatlan*. *Magvető*, 1968. 68.
34. Hankiss Elemér: *Az igazságosságról (A társadalmi együttélés egyik sarkalatos, de ellentmondásos értékéről)*. In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 1976/4. 542.
35. HEGYI Béla: *Pilinszky és Rónay*, In: *Kimondva is kimondatlan*, Bp., 1968. 71. oldal
36. VASADI Péter: *Rónay György „tengertermészetű” madara*, *Somogy* 1994/3. 209. oldal
37. Hans Biedermann. *Szimbólumlexikon*, Bp., 1996. 225. oldal
38. HOPPÁL M.–JANKOVICS M.–NAGY A.–SZEMADÁM Gy.: *Jelképtár*, Bp., 1995. 128. oldal
39. Vasadi Péter: *Rónay György „tengertermészetű” madara*, *Somogy*, 1994/3. 209. oldal
40. Hans BIEDERMANN: *Szimbólumlexikon*, Bp., 1996. 254. oldal